

H. C. BALDRY, **The Unity of Mankind in Greek Thought**, Cambridge (University Press) 1965, σελ. vii+223.

Εἰς μίαν ἐποχὴν πνευματικῆς ἀναρχίας καὶ ἠθικῆς συγχύσεως, ὡς εἶναι ἡ σημερινή, ἡ ἀναβάπτισις εἰς τὰ ἀθάνατα ἑλληνικὰ ἰδεώδη ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικώτερον μέσον πρὸς ἀνέυρεσιν ψυχικῆς ἰσορροπίας καὶ γαλήνης. Ἴδου διατὶ συναντᾷ πάντοτε εὐγνώμονα ἀποδοχὴν κάθε ἐργασία, πού μᾶς χειραγωγεῖ ν' ἀνατρέξωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸν «ἀφθίτου κάλλους λειμῶνα» τῶν ἑλληνικῶν ἰδεωδῶν. Τὸ ἐν ἐπικεφαλίδι ἔργον βοήθει ἀποτελεσματικῶς διὰ μίαν τοιαύτην ἀναδρομὴν εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως διεμορφώθη καὶ ἐξειλιχθη εἰς τὸν κόσμον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου κ. H. C. Baldry, καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Southampton, εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα ἐξ εὐαρίθμων ἄρθρων καὶ δοκιμῶν του δημοσιευθέντων εἰς διάφορα ἀρχαιογνωστικὰ περιοδικὰ ¹, καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἀξιολόγων βιβλίων ² του. Τὸ θέμα τῆς ὑπὸ θεώρησιν μελέτης του ἀποτελεῖ εὐρυτέραν διαπραγματέυσιν ἐπιστημονικῆς εἰσηγήσεως ³ του ὑπὸ τὸν τίτλον «The Idea of the Unity of Mankind» εἰς φιλολογικὸν συμπόσιον, τὸ ὅποιον ἔλαβε χώραν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961 πλησίον τῆς Γενεύης, μὲ κύριον σκοπὸν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βρβάρων.

Μολονότι ὁ συγγραφεὺς στηρίζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν κυριωτέρων φορέων τοῦ ἰδανικοῦ τούτου εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, τὰ συμπεράσματά του εἶναι ἀξιόλογα καὶ παρουσιάζουν ἰδιάζουσαν βαρύτητα ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἰδεῶν ἀλλὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ γενικώτερον. Ἐξ ἄλλου τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ μίαν σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις της ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς καὶ εἰς τὰς πολιτικο-κοινωνικὰς διακρίσεις τῶν ἐν αὐτῇ διαβιούντων.

Ὁ κ. H. C. Baldry μετὰ μίαν σύντομον εἰσαγωγὴν, (ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ α' κεφ. τοῦ βιβλίου) εἰς τὴν ὁποίαν ἐξηγεῖ διατὶ, ἂν καὶ «ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ὀφείλει πολλὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁ Ὄργανισμὸς Ἑνωμένων Ἐθνῶν καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀφοπλισμοῦ δὲν μετέχουν εἰς αὐτὴν τὴν ὀφειλήν», εἰσέρχεται εἰς τὸ β' κεφάλαιον, πού καλύπτει τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Ἱπποκράτους· ἐνταῦθα παραθέτει καὶ συζητεῖ τὰ πλέον σημαντικὰ μαρτύρια, τὰ ὅποια διαφυλάττει ἡ φιλολογικὴ παράδοσις ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ποιή-

1) Ἴδιως εἰς τὰ : Greece and Rome, Classical Review, κ.ἄ.

2) Πρβλ. : The Classics in the Modern World, Oxford 1949. Greek Literature for the Modern Reader, Cambridge 1951. Ancient Utopias, Southampton 1956. Ancient Greek Literature in its Living Context, London 1968, κ.ἄ.

3) Βλ. Entretiens de la Fondation Hardt, viii, 1962, σελ. 171—195.

ματα, μολονότι ἐμφανίζονται αἱ λέξεις βαρβαρόφωνοι καὶ ἀλλόθροοι, δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐντοπισθοῦν διακρίσεις ἐρειδόμεναι ἐπὶ φυλετικῶν ἢ ἐθνικῶν στοιχείων. Ὁ διαχωρισμός μεταξύ Ἑλληνας καὶ μὴ Ἑλληνας, Ἑλληνας καὶ Βαρβάρου, ὅστις εἰς τὸν Ἡρόδοτον ἔχει πλέον καταστῆ ἀναμφισβήτητος θεσμός, ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀνθοφορίας τῆς Ἰωνίας, ὅτε ἀκριβῶς ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις ἀπέκτησε σαφῆ γνῶσιν τοῦ πολιτισμοῦ ὁμόρων λαῶν καὶ φυλῶν. Ἡ Περσικὴ εἰσβολὴ ἐπέδρασεν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ιδέας τῶν Πανελληνίων ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ γένος τῶν βαρβάρων καὶ ἐβασίσθη κυρίως ἐπὶ τῶν διαφορῶν γλώσσης καὶ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως ἐλευθέρου καὶ δούλου.

Ἡ συμβολὴ τῶν ποιητῶν, φιλοσόφων, σοφιστῶν καὶ ἱατρῶν τοῦ 5ου αἰῶνος δὲν φαίνεται καὶ τόσον σημαντικὴ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ιδεώδους τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν ἑλληνικὴν διανόησιν. Ὁ κ. Baldry ἀναφέρει μίαν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ Ἰππίου διὰ τῆς ὁποίας οὗτος διαδηλοῖ «συγγενεῖς τε καὶ οἰκείου καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι φύσει»¹. Ἐξ ἄλλου ἐξ ἑνὸς ἀποσπάσματος μιᾶς ἀπολεσθείσης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου ἀποκαλύπτεται ὅτι ὁ δραματουργὸς οὗτος ἀπέρριπτε τὸ προνόμιον τῆς καταγωγῆς καὶ ὑπεγράμμιζε τὴν κοινὴν προέλευσιν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἀπετέλεσε κατὰ τὸν συγγραφέα βασικὴν αἰτίαν πολλῶν καὶ μεγάλων πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀνακατατάξεων. Εἰς τὸν Θουκυδίδην συναντῶμεν πολυάριθμα χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος ὁμιλεῖ περὶ τῆς «ἀνθρωπείας φύσεως»² γενικῶς καὶ ἄνευ οὐδενὸς διαχωριστικοῦ κριτηρίου. Τοιαῦται ἀντιλήψεις συνεπικουροῦμεναι καὶ ἀπὸ τὰς ἀπόψεις τῶν Ἰπποκρατικῶν, οἱ ὁποῖοι εἶδον τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς κοινῆς βιολογικῆς του ὑποστάσεως, δημιουργοῦν πρόσφορον ἕδαφος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐν λόγῳ ιδεώδους.

Εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του παρακολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἱστορίαν τοῦ ιδανικοῦ τούτου κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 4ου αἰῶνος· ἐκ μιᾶς συντόμου ἀναδρομῆς εἰς τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ρήτορας καὶ τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς διαπιστοῦται ὅτι καὶ ἡ συμβολὴ τῶν στοχαστῶν τοῦ 4ου αἰῶνος δὲν φαίνεται καὶ τόσον σπουδαία. Ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παραμένουν βασικῶς προσκεκολλημένοι ἐπὶ τῶν παραδεδομένων διακρίσεων, καὶ εἶναι ἀμφίβολον ἂν τὸ φλογερὸν κήρυγμα τοῦ Ἰσοκράτους περὶ εἰρήνης καὶ ἐνότητος ἀπέβλεπε καὶ εἰς στόχους κειμένους πέραν τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων.

Εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἡ θέσις τοῦ κ. Baldry ἔναντι τῆς θυελλώδους ἐξορμήσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου πρὸς Ἀνατολὰς ἐμφανίζεται πολὺ ἐπιφυλακτικὴ, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Μακεδόνα κοσμοκράτορος εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ιδέας τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ συγγραφεὺς διὰ νά ὑποστηρίξῃ τὴν ἀποψίν του ἐνταῦθα ἐπιστρατεύει τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὰ κατακτητικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν φαίνεται νά εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα οὐσιώδη

1) Πλάτ. Πρωτ. 337 C—D.

2) Περβλ. I, 76, 3· III, 45, 7· 84, 2 κ.ἄ.

τινά απόκλισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν πατροπαράδοτον διάκρισιν Ἑλληνας καὶ βαρβάρου· ἄλλωστε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν παρατηρεῖται σημαντικὴ πρόοδος τοῦ πανανθρωπίνου ιδεώδους εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν, καὶ τοῦτο ἴσως ὀφείλεται εἰς τὰς ἐπακολουθησάσας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀναταραχὰς καὶ ἐν τινι μέτρῳ εἰς τὴν ὀλονὲν αὐξοῦσαν ἐχθρότητα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἔναντι τῶν Μακεδόνων.

Εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου ἐξετάζεται ἡ στάσις τῶν Περιπατητικῶν, τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν πρώτων Στωικῶν φιλοσόφων ἔναντι τοῦ ιδεώδους τῆς ἐνότητος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Περιπατητικοὶ ἐπεξέτειναν τὴν ἰδέαν τῆς φυσικῆς συγγενείας ἀκόμη καὶ εἰς τὸν κόσμον τῶν ζώων, οἱ Ἐπικουρεῖοι ἀνέπτυξαν τὸ ἰδανικὸν τῆς φιλίας καὶ ἡ πρόιμος Στοὰ τὸ ιδεῶδες τῆς ὁμοιοῦσας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι συντελεῖται ἀξιόλογος πρόοδος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδέαν μιᾶς πανανθρωπίνης ἀδελφότητος.

Τέλος εἰς τὸ ἕκτον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ τοὺς ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους μέχρι τοῦ Κικέρωνος, ἐπισημαίνει ὁ συγγραφεὺς μίαν ρηξικέλευθον φάσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ιδεώδους μιᾶς πανανθρωπίνης κοινωνίας, ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὴν παρακμὴν τῆς ἑλληνικῆς πόλεως, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τώρα πλέον ἡ ἐνότης τῆς οἰκουμένης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας εἶναι γεγονός εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Πολυβίου καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς Μέσης Στοᾶς ἐναρμονίζοντες τὴν οἰκείότητα τῶν Περιπατητικῶν καὶ τὴν οἰκείωσιν τῶν Στωικῶν φθάνουν εἰς μίαν σαφῆ θεώρησιν ἔναντι τῆς ἐνότητος καὶ τῆς κοινῆς μοίρας σύμπαντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὡς φαίνεται ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τοῦ Κικέρωνος ἡ τοιαύτη ἐνότης ἔχει καταστῆ κοινὴ συνείδησις κατὰ τὴν ἑλληνορρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἂν καὶ ἡ ἰδέα τῆς Ῥωμαϊκῆς humanitas βασιζέται κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ ἑλληνικῶν ιδεωδῶν.

Μετὰ τὴν σύντομον ἐπισκόπησιν τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία φυσικὰ ἐλαχίστας ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως ἠδυνήθη νὰ ὑπογραμμίσῃ, θεωρῶ σκόπιμον νὰ παραθέσω μερικὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν μᾶλλον εἰς τινὰς οὐσιώδεις θέσεις τοῦ συγγραφέως του.

1. Ἡ ἱστορία τοῦ ιδεώδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐνότητος εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἰχνηλατηθῆ πληρέστερον, ἐὰν ἐζητεῖτο καὶ ἡ συνδρομὴ τῶν μαρτυριῶν τῆς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας.

2. Ἡ συμβολὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν ἰδέαν τῆς παγκοσμιότητος φαίνεται μᾶλλον ὅτι ὑπετιμήθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Ἀναμφιλέκτως ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Tarn¹ περὶ ἐνὸς Ἀλεξάνδρου «φιλοσόφου καὶ διεθνοῦ» φαίνεται σήμερον ἔωλος καὶ ἔχει ἐγκαταλειφθῆ. ἀλλὰ οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι τὸ ἀνοιγμα πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μακεδονικῆς προελάσεως δὲν συνέβαλεν ἀπο-

---

1) Alexander the Great, II Sources and Studies, Cambridge 1948, σελ. 298, 400 καὶ 409—417.

τελεσματικῶς εἰς μίαν ἄνευ προηγουμένου πολιτιστικὴν προσέγγισιν τῶν Ἑλλήνων μὲ τούτους βαρβάρους, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι δὲν προωθήθη σημαντικῶς ἡ ἰδέα τῆς οἰκουμενικότητος καὶ τῆς πανανθρωπίνης κοινωνίας.

3. Ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἄφ' ἑνὸς μὲν τούτους ποικίλους γεωγραφικούς, ἔθνογραφικούς καὶ πολιτικούς παράγοντας, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν ὄλην διαμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπέβη σπουδαιότητας, διὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ τὴν μὴ ἔντονον παρουσίαν τοῦ ἐν λόγῳ ιδεώδους εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν, καὶ ἄφ' ἑτέρου τὸν θεσμὸν τῆς πόλεως—κράτους, ὅστις ἦτο εὐλόγως σοβαρὸν πρόσκομμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ ιδεώδους τῆς ἐνότητος.

Πέραν ὄλων τούτων τὸ βιβλίον τοῦ κ. Baldry τεκμηριωμένον ἀρτίως καὶ συντεθειμένον μὲ γλαφυρότητα ζηλευτὴν, παρατηρουμένην ἄλλωστε εἰς ὅλας τὰς ἐργασίας τοῦ διακεκριμένου Βρεττανοῦ ἑλληνιστοῦ, μᾶς διαφωτίζει ἐπὶ πλείστον ὄσων ζητημάτων σχετιζομένων μὲ μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας πτυχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ συμβάλλει ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἰχνηλάτησιν τῆς ἱστορίας ἑνὸς ὑπερόχου ιδεώδους, τοῦ ὁποίου τόσον πολὺ ἔχει ἀνάγκη ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότης.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

* * *

D. W. LUCAS, **Aristotle, Poetics**. Introduction, Commentary, and Appendixes, Oxford (Clarendon Press). 1968, σελ. xxviii+313.

Ἡ «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπετέλεσεν ἀπὸ αἰώνων τὴν λυδίαν λίθον διὰ τῆς ὁποίας ἐδοκιμάσθη κατὰ καιροὺς ἡ κριτικὴ ἱκανότης φιλολόγων καὶ αἰσθητικῶν. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἀτελευτήτους συζητήσεις, τὰς ὁποίας ἔχει προκαλέσει τὸ πολύκροτον αὐτὸ δοκίμιον αἰσθητικῆς, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ βίβλος ἐπτασφράγιστος. Προβλήματα ἐκδοτικά, ἐρμηνευτικά καὶ αἰσθητικά, ὑψίστης σημασίας διὰ τὸν φιλόλογον, τὸν κριτικὸν καὶ τὸν ἱστορικὸν τῆς τέχνης, ἅτινα ἐγείρει ἡ «Ποιητικὴ», παρουσιάζονται τόσον ἀπρόσιτα ὅσον, ὡς ἐλέχθη χαρακτηριστικῶς, καὶ ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου! Πράγματι, τί νὰ ἐννοοῦν ἄραγε ἐκεῖνοι οἱ αἰνιγματικοὶ ὄροι τῆς «Ποιητικῆς» μίμησις, ἁμαρτία, κάθαρσις, πάθημα, φόβος, ἔλεος, φιλάνθρωπον, μῦθος, ἦθος κ.ἄ.δ.; Τὸ διασωθὲν κείμενον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σταγίριτου; Αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι συμπληρώσεις καὶ ἀποκαταστάσεις κατὰ πόσον προσεγγίζουν τὴν γνησιότητα; Τὸ ἀπολεσθὲν δεῦτερον βιβλίον τί διελάμβανε καὶ κατὰ πόσον ἐσχετίζετο μὲ τὸ πρῶτον;